

role did the countries of the region play in the adoption of sanctions against Russia? In what form did they support Ukraine? Have the countries' strategy documents changed – and if so, how? How have defence budgets changed? Finally, what dynamics of armed forces development can be observed triggered by Russia's repeated military aggression?

Keywords: *Russia, Ukraine, Central and Eastern Europe, Nordic countries, war, security policy, sanctions, aid, armed forces development, defence spending*

Bevezetés

Jelen tanulmány azt vizsgálja meg, hogy az orosz–ukrán háború 2024. februári eszkalációja milyen közös, illetve milyen eltérő hatásokkal járt a kelet-közép-európai és a skandináv országokra nézve. Ehhez a *Nemzet és Biztonság* jelen számában közreadott országtanulmányok struktúráját követve tekinti át a problémakört, s regionális fókusszal az azokban felvetett kérdésekre igyekszik válaszolni. Bevezetésként azonban három közös általános sajátosságra kívánja felhívni a figyelmet.

Az általunk vizsgált valamennyi országban egyöntetű, s a közvélemény-kutatások által megerősített vélemény – mind a társadalom, mind pedig a politikai elit szintjén –, hogy az orosz–ukrán háború jelentősen megváltoztatta, rontotta a kelet-közép-európai és skandináv országok biztonsági környezetét, sőt jelentős hatással van mind az európai, mind pedig a nemzetközi biztonságra. Ez utóbbiakat még azok is elismerik, akik szerint az orosz–ukrán háború csupán a posztszovjet térség egy regionális fegyveres konfliktusa, jóllehet abban persze jelentősen eltér a háború percepciója, hogy ez milyen mértékű és jellegű fenyegetést jelent.⁴ Ugyancsak fontos eltérések eredője az is a háborúhoz való viszonynak, hogy az adott ország társadalma és politika elitje történetileg, illetve hagyományosan hogyan viszonyul(t) a háború főszereplőjéhez, az Ukrajnát megtámadó Oroszországhoz. Közismert ugyanis, hogy a szerbek, a bolgárok és a szlovákok különböző történelmi okok miatt jóval nagyobb szimpátiával és megértéssel tekintenek az oroszokra, mint az általunk vizsgált térség egyéb nemzetei.⁵ Ennek kapcsán fontos azonban hangsúlyozni, hogy a társadalmak és a politika elitek véleménye és reakciója gyakran jelentős mértékben eltér(he)t a háború megítélését és következményeit illetően, habár ez korántsem csupán térségünkre jellemző. Végül feltétlenül jelezniünk kell általános bevezető megjegyzésként azt is, hogy az aktuális belpolitikai események, például a választások, a legtöbb általunk vizsgált országban komoly mértékben befolyásolták az ukrajnai háborúról folyó politikai diskurzust, azok eredményei pedig nemegyszer a háborúhoz és következményeihez való politikai hozzáállást is.⁶ Azonban ez sem kizárólag a szóban forgó térség sajátossága.

⁴ Csiki Varga Tamás (2024): Az orosz–ukrán háború hatása Magyarországra. *Nemzet és Biztonság*, 17(2), 101.

⁵ Egeresi Zoltán (2024): Bulgária és az ukrajnai háború. *Nemzet és Biztonság*, 17(2), 138–139; Holka Aranka (2024): Az Ukrajnában zajló háború hatása Szerbiára. *Nemzet és Biztonság*, 17(2), 151–154; Pásztor Ladislav (2024): Szlovákia reakciója az orosz–ukrán háborúra. *Nemzet és Biztonság*, 17(2), 56.

⁶ Ennek lehettünk tanúi például Szlovákiában a 2023. szeptemberi választások kapcsán.

Az általános politikai és társadalmi reakciókról

Eltelkintve a balti államoktól és Lengyelországtól – amelyek már 2008-tól igyekeztek felhívni Európa figyelmét Oroszország agresszív magatartására⁷ –, a kelet-közép-európai és a skandináv társadalmakat egyértelműen meglepte, hogy az orosz vezetés 2022 februárjában nyílt háborúvá eszkalálta a 2014 óta fennálló orosz–ukrán konfliktust. Ezekben az országokban az eszkaláció váratlanul érte a kormányokat is, talán az egyetlen Csehországot kivéve, ahol 2022 januárjában egy olyan jobb-közép konzervatív-liberális, az orosz vezetéssel szemben igen kritikus koalíció került kormányra, amely eleve programjául tűzte az Oroszországgal szembeni cseh politika átalakítását.⁸ Mivel hosszú szakmai vita tárgya lenne annak eldöntése, hogy melyik ország társadalmát lepte meg leginkább a nyílt és teljes körű orosz–ukrán háború kitörése, itt és most csupán arra hívjuk fel a figyelmet, hogy miközben az oroszbarát társadalmak valószínűleg kevésbé számítottak Vlagyimir Putyin agressziót elindító döntésére, hatását tekintve alighanem a semlegességben szocializálódott skandináv társadalmak biztonságpercepcióját formálta át a legnagyobb mértékben az orosz agresszió. Paradox módon, az orosz–ukrán háborúról alkotott nézeteik kapcsán egymástól legtávolabb álló két kormány sem igazán számított nagy háborúra. Ugyanis mind a lengyel, mind a magyar korabeli kormányzati nyilatkozatok és lépések arra utalnak, hogy – egyébként hasonlóan a legtöbb európai államhoz – Lengyelország és Magyarország is, miként a térség országai közül a legtöbb, egy gyors és rövid lefolyású konfliktusra számított.⁹ Vagyis még a gyakran oroszellenesként emlegetett lengyel kormány is alábecsülte a háború tartósságát és intenzitását, most nem is beszélve azokról az országokról, amelyek oroszbarátságuk, -szimpátiájuk vagy megértésük miatt reménykedtek a hadi események gyors lefolyásában.

Az orosz agressziót valamennyi szóban forgó ország kormánya elítélte, sőt számos országban a parlamentek külön határozatokat is hoztak erről (például a lengyel, a balti államok, a román, a magyar, a szlovák és a horvát parlament, valamint a Nordic Council). A kormányok között leginkább az elítélés gyorsaságában, illetve abban volt kimutatható különbség, hogy az agresszió elítélése együtt járt-e az Oroszországgal kapcsolatos általános kormányzati narratíva gyors változásával, vagy sem. Míg Csehország, Horvátország vagy Románia esetében – Miloš Zeman cseh és Zoran Milanović horvát államfő, illetve a román ortodox egyház nyilatkozataiból – egyértelműen érzékelhető volt a változás, Szerbia, Magyarország és Bulgária esetében inkább az általános kormányzati narratíva valamilyen formában történő továbbéléséről beszélhetünk.¹⁰ Legalább ilyen fontos, hogy valamennyi térségbeli kormány képviselője megszavazta az ENSZ Közgyűlésének Oroszországot elítélő határozatait (A/RES/ES11/1. – A/RES/ES11/6.), kivéve Szerbiát,

⁷ Tálas Péter (2014): *A grúz–orosz háború hatása a kelet-közép-európai biztonságfelfogásra*. *Nemzet és Biztonság*, 7(2), 23–32.

⁸ Tálas Péter (2024a): *Az orosz–ukrán háború hatása Csehországra*. *Nemzet és Biztonság*, 17(2), 25.

⁹ Tálas Péter (2024b): *Az orosz–ukrán háború hatása Lengyelországra*. *Nemzet és Biztonság*, 17(2), 67; Csiki Varga 2024: 101.

¹⁰ Tálas 2024a: 41; Szenkovics Dezső – Jánó Imre (2024): *Az orosz–ukrán háború romániai perspektívából*. *Nemzet és Biztonság*, 17(2), 119; Orosz Anna (2024): *Horvátország és az ukrán háború*. *Nemzet és Biztonság*, 17(2), 167; Holka 2024: 153–156; Csiki Varga 2024: 101–105; Egeresi 2024: 139–142.

amely az A/RES/ES11/5. számú határozatnál (amely felszólítja Oroszországot, hogy nemzetközi jóvátételi mechanizmus létrehozásával fizessen háborús jóvátételt Ukrajnának) tartózkodott.¹¹

Miként az várható volt, a háború kitörése után a kelet-közép-európai társadalmak zöme is elítélte az orosz agressziót. E tekintetben is Szerbia volt az egyetlen kivétel, ahol a többség továbbra is Oroszországot tekintette Szerbia legfontosabb szövetségésének (51%), ahol a relatív többség szerint az oroszok jogos háborút viselnek Ukrajnában (49%), illetve ahol a többség a Nyugatot tartja felelősnek a háború kitöréséért (43%).¹² A többi országban a többség még az olyan helyeken is a putyini vezetést tette felelőssé, ahol Oroszország és az orosz vezetés komoly népszerűségnek örvendett, vagy a kormányzati narratíva pozitív képet közvetített Oroszországról. A felmérések szerint az elmúlt két és fél évben Bulgáriában (2022-ben 50%, 2023-ban 44%, 2024-ben 44%), Szlovákiában (51%, 40%, 41%) és Magyarországon (48%, 54%, 55%) volt a legalacsonyabb a háborúért az oroszokat felelőssé tevő relatív többség aránya.¹³ Ugyanakkor Bulgáriában Vlagyimir Putyin 2018-as 45,2%-os népszerűsége 2024-re 22,1%-ra, Oroszországé pedig 60,1%-ról 30,8%-ra esett vissza.¹⁴ Más felmérések szerint a visszaesés ennél is drámaibb mértékű volt Bulgáriában (70-ről 29%-ra), de jelentős volt Szlovákiában (55-ről 24%-ra), Magyarországon (42-ről 19%-ra) és Romániában is (40-ről 16%-ra).¹⁵

Mind a tanulmányok, mind a felmérések arról tanúskodnak, hogy az általunk vizsgált térség társadalmainak többségében magas arányt ért el az ukránokkal való szolidaritás, jóllehet ennek mértéke – miként várható volt – a háború elhúzódásával párhuzamosan szinte mindenütt csökkent. A támogatás formáját illetően a humanitárius támogatás és a háborús menekültek támogatása az *Eurobarometer* felmérései szerint valamennyi térségbeli társadalom esetében mindvégig elérte vagy meghaladta a megkérdezettek 50%-át. A pénzügyi segítségnyújtás, illetve a szankciók támogatása is csupán egyetlen országban került 50% alá, Bulgáriában (2024 tavaszán 47%, illetve 46%). A katonai segélyezés támogatása ugyanakkor 2024 tavaszára Bulgáriában (32%), Csehországban (49%), Magyarországon (45%) és Szlovákiában (40%) is 50% alá csökkent. Hasonlóan az orosz állami médiumok betiltásához, amit Bulgáriában (39%) és Szlovákiában (46%) a kezdetektől nem támogatott a többség.¹⁶ Egységesekek voltak viszont a kelet-közép-

¹¹ *Resolution Adopted by the General Assembly on 14 November 2022. Es-11/5. Furtherance of Remedy and Reparation For Aggression Against Ukraine.* [online], 2022. 11. 15. Forrás: un.org.

¹² Vuksanovic, Vuk – Steric, Luka – Bjelos, Maja (2022): *Public Perception of Serbian Foreign Policy in the Midst of the War in Ukraine*; Weinberg, Harrison: *IRI 2024 Western Balkans Poll.* [online], 2024. 05. 14. Forrás: iri.org.

¹³ Hajdu, Dominika et al. (2022): *Globsec Trend 2022.* [online]. Forrás: globsec.org; Hajdu, Dominika et al. (2023): *Globsec Trend 2023.* [online]. Forrás: globsec.org; Hajdu, Dominika et al. (2024): *Globsec Trend 2024.* [online]. Forrás: globsec.org.

¹⁴ *Poll: Images of Putin, Russia Have Sharply Deteriorated in Bulgaria.* [online], 2024. 08. 20. Forrás: sofiaglobe.com.

¹⁵ Hajdu et al. 2022.

¹⁶ European Commission (2022): *Standard Eurobarometer 97. Summer 2022. Public Opinion In The European Union. First Results*; European Commission (2023a): *Standard Eurobarometer 98. Winter 2022–2023. First Results*; European Commission (2023b): *Standard Eurobarometer 99. Spring 2023. Public Opinion In The European Union. First Results*; European Commission (2023c): *Standard Eurobarometer 100. Autumn 2023. First results*; European Commission (2024): *Standard Eurobarometer 101. Spring 2024. Public Opinion in the European Union, First Results.*

európai és a skandináv társadalmak abban, hogy a segítség formái között határozottan elutasították katonák küldését Ukrajnába.¹⁷

Oroszország megjelenése a térség fenyegetéspercepciójában

A kelet-közép-európai és a skandináv térség általunk vizsgált államainak biztonságpercepciójában – Szerbia kivételével – Oroszország az orosz–ukrán háború kapcsán általában egyértelmű fenyegetésként jelent meg. Különbség közöttük leginkább abban mutatható ki, hogy ennek felismerése időben mikor következett be egy adott országban, illetve milyen mértékűnek tekinti a fenyegetést az adott társadalom és a politikai elit. A balti államok és Lengyelország történelmi okok miatt már hosszú ideje bizalmatlanok Oroszországgal szemben, így ők gyakorlatilag 2014 óta egyre határozottabban igyekeztek felhívni a NATO és az Európai Unió figyelmét Moszkva politikájának fenyegető jellegére, ezen belül külön az orosz hibrid hadviselés veszélyeire. Ugyancsak hosszú ideje – 2014 óta pedig egyértelműen – negatív a megítélése Oroszországnak Horvátországban, valamint a skandináv államokban, az utóbbiakban szintén a moszkvai vezetés hibrid akcióit tekintették elsősorban fenyegetőnek.¹⁸ Ez utóbbi volt tetten érhető Csehországban is, ahol különösen azt követően romlott Oroszország megítélése, miután 2021-ben kiderült érintettsége a vrběticei lőszerraktárak 2014-es felrobbantásában. A háború 2022-es eszkalációja után jelent meg Oroszország fenyegetésként Romániában és Szlovákiában, sőt még Bulgáriában is intenzív vita alakult ki az oroszokhoz fűződő viszonyról. Komoly különbség volt érzékelhető ugyanakkor Bulgáriában, Szlovákiában és Magyarországon a politikai elit és a társadalom Oroszországhoz fűződő viszonyában. Míg azonban Bulgáriában és Szlovákiában a társadalom bizonyult megértőbbnek, és a politikai elit kritikusabbnak a moszkvai vezetéssel szemben, Magyarországon ez épp fordítva volt: míg a társadalom relatív többsége – 46%-a – kiemelt fenyegetésként tekintett Oroszországra, a kormánykoalíció politikusai egyértelműen kerültek az orosz vezetés nyílt kritikáját, miként nem folyt nyilvános diskurzus az orosz hibrid fenyegetésekkel és dezinformációs műveletekkel kapcsolatban sem a közszolgálati médiumokban. Még azután sem, hogy nagyszabású orosz kibertámadásra derült fény a magyar Külgazdasági és Külügyminisztérium ellen. A legtöbb elemző szerint a magyar kormányzó elitben elsősorban az ország energiafüggősége, illetve a békepárti álláspont 2022-es választási kampányban megmutatkozó sikeressége írta felül az orosz fenyegetés narratíváját.

Kül- és biztonságpolitika: fordulat vagy kontinuitás?

A kelet-közép-európai és a skandináv térség országai közül csupán Finnországban és Svédországban okozott komoly biztonságpolitikai fordulatot az orosz–ukrán háború 2024. februári eszkalációja – mindkét ország csatlakozott ugyanis a NATO-hoz. Emellett lényegesnek tekinthető az is, hogy a dánok feladták biztonságpolitikai különállásukat

¹⁷ Hajdu et al. 2022.

¹⁸ *Russia's Footprint in the Nordic – Baltic Information Environment. Report 2016/2017* (2018). Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence.

az Európai Unió belülről.¹⁹ Az általunk vizsgált többi országban jóllehet mindenütt fontosabbá vált a biztonság és a védelem, s folytatódott a haderő modernizációja, de lényegesen tekinthető fordulat nem következett be.

Fontos azonban jelezni, hogy a két, katonai tömbökön kívüli skandináv ország politikai elitjeinek vitáiban sem először vetődött fel a NATO-csatlakozás kérdése. A második világháború óta, vagyis a Paasikivi–Kekkonen-doktrína időszakában önmagát semlegesként, később egyre inkább katonailag „nem szövetséges státuszúként” meghatározó Finnországban gyakorlatilag a hidegháború vége óta állandóan jelen lévő téma volt a NATO-tagság: míg például Mauno Koivisto elnök (hivatalban: 1981–1994) kifejezetten elutasította, Martti Ahtisaari (hivatalban: 1994–2000) határozottan kiállt a csatlakozás mellett. Svédországban ugyanakkor – amely 1814 óta nem csatlakozott egyetlen katonai szövetséghez sem – csak a 2014-es ukrajnai események után vált igazi vitatémává a tagság, jórészt Peter Hultqvist védelmi miniszternek, illetve a svéd védelmet megerősítő politikájának köszönhetően. Tény ugyanakkor, hogy e viták egészen a 2022-es eszkalációig sohasem kérdőjelezték meg a két ország katonai szövetségeken kívül álló státuszát. Finnországban 2021. november–decemberben indult újra a vita az ország NATO-tagságáról, egyrészt Oroszország Ukrajnára gyakorolt növekvő katonai nyomásának, másrészt a Kreml december 17-én közzétett, az európai biztonsági struktúrák felülvizsgálatára vonatkozó követeléseinek eredményeként. Szemben a finn társadalommal, a svéd közvélemény NATO-val kapcsolatos attitűdje már az 1990-es évek közepétől elkezdett változni, s tendenciáját tekintve fokozatosan csökkent a csatlakozást támogatók és ellenzők aránya közötti különbség. 50% fölötti abszolút többségbe azonban csak 2022 áprilisától kerültek a svéd csatlakozás támogatói, egyrészt az orosz–ukrán háború hatására, másrészt a finn magatartás változásának következtében.²⁰

Változásokat természetesen máshol is okozott az eszkaláció. Szlovákiában, Bulgáriában, Romániában és Magyarországon négy új többnemzeti zászlóaljat hoztak létre a NATO-tagállamok, Magyarországon pedig 2022 májusától háborús veszélyhelyzetet vezettek be. Azonban sem az új zászlóaljak létrehozása, sem a háborús veszélyhelyzet elrendelése nem jelentett drámai fordulatot. A négy új zászlóaljat ugyanis már megelőzte négy korábbi felállítás, amelyeket Lengyelországban és a balti országokban hoztak létre a varsói NATO-csúcs után, Magyarországon pedig gyakorlatilag 2016 márciusa óta különleges jogrend, tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet volt érvényben. A háborús veszélyhelyzet tehát – hasonlóan a Covid-19-járvány miatt 2020 és 2022 között bevezetett veszélyhelyzethez – csak kiegészítette (szigorította) a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetet.

Milyen fókuszúak elsősorban az orosz agresszióra adott válaszok?

Az általunk vizsgált kelet-közép-európai és skandináv országok orosz agresszióra adott reakcióinak legáltalánosabb közös jellemzője, hogy valamennyi szóban forgó ország

¹⁹ Varga Domonkos Bálint (2024): Az orosz–ukrán háború hatása a skandináv országokra. *Nemzet és Biztonság*, 17(2), 182, 187.

²⁰ Csiki Varga Tamás et al. (2022): A finn és a svéd NATO-tagság és lehetséges következményeik. *SVKI Elemzések*, 7, 1–12.

megerősítette kapcsolatait az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével (NATO). Ez a megállapításunk még Szerbiára is érvényes, amely ugyan nem tagja a NATO-nak, sőt nem is kíván tagjává válni, de rendszeresen konzultál, sőt a Partnerség a Békéért (PfP) programhoz kapcsolódó egyéni akcióterve keretében közös gyakorlatokat is tart az észak-atlanti szövetséggel. Jól jelzi e kapcsolat fontosságát, hogy miközben Szerbia az orosz–ukrán háború miatt felfüggesztette szinte összes tervezett hadgyakorlatát (az oroszokkal is), három NATO-gyakorlattal mégis kivételt tett (Platinum Wolf 23, Defender 23, Platinum Wolf 24).²¹ A NATO-val való szorosabb kapcsolat paradox módon érvényes volt azokra az országokra is, amelyeket ilyen vagy olyan ok miatt „oroszbárátként” jellemezett a nemzetközi közvélemény. A már említett új, nemzetközi NATO-zászlóaljak többségét ugyanis ilyen országban állították fel (Bulgária, Magyarország, Szlovákia). Más kérdés, hogy például Magyarország a szövetségen belül is következetesen kommunikálta különvéleményét az orosz–ukrán háborúról, sőt egy ideig igyekezett blokkolni is a szövetség és Ukrajna magas szintű kapcsolatainak fenntartását.²²

Mivel Szerbián kívül valamennyi vizsgált ország a NATO és az EU tagja, ezen országok számára a háborúra adott válaszok legfőbb nemzetközi színteréül természetesen az említett szervezetek szolgáltak. A NATO esetében azonban fontos hangsúlyoznunk, hogy mivel Ukrajna támogatását a szövetség a tagállamok hatáskörébe utalta, konszenzussal csupán az orosz–ukrán háborúval összefüggő közös politikai és védelmi döntéseket kellett meghozniuk a tagállamoknak. Ennek az lett a következménye, hogy a háborúra adott válaszok egy részét a tagországok nemzeti hatáskörben, illetve többségi – és nem konszenzusos – döntésen alapuló ad hoc koalíciók (például a Ramstein-csoport) keretében hozták meg. Itt pedig jól érzékelhetővé váltak az egyes országok háborúhoz, Ukrajnához és Oroszországhoz való viszonyának különbségei.

Némileg nehezebb, hosszabb időt igénybe vevő és több vitát generáló folyamat volt ezt megtenni az Európai Unióban, ahol a háborúval kapcsolatos legfontosabb döntéseket (például a szankciós csomagok, támogatások pénzügyi keretei) konszenzussal kellett meghozniuk a tagállamoknak, s ahol emiatt minden egyes tagállam komoly érdekérvényesítő képességgel rendelkezett. Az EU kapcsán fontos jelezni azt is, hogy a tagállamok egy része – például a balti államok, Lengyelország, Finnország – a közös szankciós csomagok mellett (amelyekből 2024 júniusáig 14-et szavaztak meg) nemzeti szinten vagy ad hoc csoportként elrendelt szankciókat is bevezetett.²³ Különbség volt kimutatható abból a szempontból is az általunk vizsgált térségek EU-tagállamai között, hogy 2022 februárja óta mely államok töltötték be tisztséget az Európai Unióban. Így például Csehországnak (2022. július–december), Svédországnak (2023. január–június) vagy Magyarországnak (2024. július–december) az EU Tanácsának Elnökségét betöltő országgént egyértelműen nagyobb lehetősége volt befolyásolni a háborúval kapcsolatos uniós vitákat, mint a térség egyszerű tagállamaként. Összességében azonban megállapítható, hogy a kelet-közép-európai és a skandináv országok komoly mértékben járultak hozzá az európai biztonsági és védelmi együttműködés elmélyüléséhez.

²¹ Holka 2024: 158.

²² Csiki Varga 2024: 104.

²³ *Poland and Finland Join the Baltic Customs Initiative*. [online], 2024. 05. 09. Forrás: lrmuitine.lt.

Végül fontos azt is jelezni, hogy a vizsgált államok egy része a háború kapcsán igen aktívnak mutatkozott a különböző regionális együttműködési fórumok keretei között is. Míg egyesek azért, mert komoly tradíciókkal rendelkeztek a regionális biztonsági együttműködés területén – mint például a skandináv országok a 2009 óta fennálló NORDEFKO-ban, vagy Észtország, Lettország és Litvánia az 1991-től datálható balti együttműködés (B3) keretei között –, mások elsősorban amiatt, hogy térségbeli társaikat igyekezzenek meggyőzni a közös álláspont kialakításának és képviselésének fontosságáról a háború kapcsán. Ez utóbbira jó példát jelentettek a balti államok, Lengyelország, Románia, illetve a 2023-as választásokig Szlovákia is. A regionális együttműködési formák közül az említett országok elsősorban azokon a fórumokon foglalkoztak többet az orosz–ukrán háborúval összefüggő kérdésekkel, amelyeket 2014 után és az orosz–ukrán konfliktusra reagálva hoztak létre. Így a 2015-ben megalakult bukaresti kilencek (B9), a 2020-tól egyre aktívabb lengyel és balti 3+1 formátum, illetve a 2020-ban létrehozott és Ukrajna NATO- és EU-tagságának elősegítését célul tűző lengyel–litván–ukrán lublini háromszög (L3) találkozóin.²⁴ Az orosz–ukrán háború egyértelműen növelte ezeknek a fórumoknak a jelentőségét. A másik oldalon viszont a háború miatt elmélyülő viták, a korábban is létező megosztottság felerősödése a keleti politika kérdései kapcsán, ily módon a régió politikai kohéziójának gyengülése számos regionális együttműködési forma és fórum tevékenységére volt igen negatív hatással. Köztük is elsősorban az 1991-től fennálló visegrádi csoportra (V4), amely gyakorlatilag marginalizálódott, de ilyen lett a 2015-ben megalakított Három Tenger Kezdeményezés (3SI) is.²⁵ Habár a szóban forgó országok esetében a regionális együttműködés továbbra is másodlagos szerepet játszik a nemzeti érdekek érvényesítésében – szemben az EU- és a NATO-tagsággal, illetve néhány esetben az Egyesült Államokkal fenntartott kétoldalú kapcsolatokkal, amelyeket a régió országainak túlnyomó többsége saját kül- és biztonságpolitikája sarokköveinek tart –, a kelet-közép-európai térségen belüli kooperáció jelentőségét nem csökkentette le az orosz–ukrán háború. Sőt a védelmi együttműködés egyértelműen növekvő jelentőséget nyert a régióban.

Magyarország és a 2023-as választások után Szlovákia kivételével valamennyi általunk vizsgált ország megerősítette kapcsolatait a NATO legbefolyásosabb tagállamával, az Egyesült Államokkal is. Ez különösen a biztonság területén mutatkozik meg, ami az amerikai csapatok létszámának növelésében, valamint a védelmi együttműködési megállapodásokban és a fegyvervásárlási szerződésekben tükröződik. A regionális és európai biztonsági együttműködés erősödése ellenére a legtöbb közép-európai ország megítélése Washingtonról – mint kulcsfontosságú partnerről a biztonság területén – nem fog változni, még a 2024-es amerikai elnökválasztás után sem.

Oroszország Ukrajna elleni agressziója és a kínai–orosz stratégiai együttműködés erősödése egyértelműen rontotta a legtöbb kelet-közép-európai ország kapcsolatát a Kínai Népköztársasággal. Az általunk vizsgált országok túlnyomó többsége Kína-politikájában figyelembe veszi a térség biztonságában kulcsszerepet játszó Egyesült Államok elvárásait,

²⁴ Żornaczuk, Tomasz – Józwiak, Veronika szerk. (2024): *Współpraca regionalna w Europie środkowej po agresji Rosji na Ukrainę – zmiany i perspektywy*. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 31–36.

²⁵ Żornaczuk–Józwiak 2024: 31, 33.

a NATO stratégiáját és az Európai Unió álláspontját is. Az orosz–ukrán háború 2024. februári eszkalációja után Lettország és Észtország is kilépett a 17+1 kezdeményezésből (Litvánia már egy évvel korábban megtette ezt), vagyis az együttműködési projekt Kína és a kelet-közép-európai államok között 14+1-re csökkent, a háború kitörése óta pedig nem tartottak egyetlen csúcstalálkozót sem. A régió országai közül Magyarország és Szerbia tekinti továbbra is kívánatos gazdasági partnernek Kínát, illetve Robert Fico 2024-es hatalomra kerülése után Szlovákiában merült fel a szorosabb kapcsolat kialakítása.²⁶

Milyen szerepet játszottak a vizsgált országok az Oroszországgal szembeni szankciók elfogadtatásában?

Jóllehet a vizsgált országok között vannak különbségek az Oroszországgal szembeni szankciók megítélését illetően, az Európa Unió által elfogadott szankciókhoz egyedül Szerbia nem csatlakozott. Fontos látnunk azt is, hogy noha a közbeszéd főleg az Oroszországgal szemben elrendelt szankcióról beszél, az orosz–ukrán háború miatt bevezetett EU-szankciók több elemből állnak, amelynek csak egyik területét képezik az Oroszországgal szemben elrendelt gazdasági megszorítások. Már ez utóbbiak is ágazati szankciókra bonthatók, vagyis pénzügyi intézkedésekre, kereskedelemhez kapcsolódó intézkedésekre, illetve a szállítást, az energiát és a médiát érintő intézkedésekre. Azonban az orosz gazdaságot érintő szankciók mellett léteznek egyéni szankciók is, amelyek 2024 őszén 1206 személyt és több mint 108 szervezetet sújtanak utazási és pénzügyi korlátozásokkal (például vagyonbefagyasztással, a pénzeszközökhöz vagy a gazdasági erőforrásokhoz való hozzáférés tilalmával). Továbbá vannak Fehéroroszországgal szemben, a megszállt ukrajnai területekkel szemben, illetve drónok Oroszországba való szállítása miatt Iránnal szemben elrendelt szankciók is. Emellett önálló szankciós területként tartják számon a G7-országok olajárplafon-koalíciója által létrehozott olajárplafon-mechanizmust is. Gyakorlatilag ezeket az intézkedéseket tartalmazza a 2022 februárja és 2024 júniusa között elfogadott 14 szankciós csomag, illetve a mellettük meghozott három, Fehéroroszországra vonatkozó csomag (2022. március 9., 2023. augusztus 3., 2024. június 29.), valamint a dezinformáció és a háborús propaganda elleni szankciók (2024. május 17.). Az intézkedések egy része már a szankciók szigorú betartását, illetve megkerülésük korlátozását célozta.²⁷

Jóllehet a gazdasági szankciókat a háború elmúlt két és fél éve során – Bulgária, Ciprus és Szlovákia alkalmankénti kivételével – valamennyi EU-tagállam társadalmának többsége támogatta, az általunk vizsgált országok közül egyértelműen a skandináv, a lengyel, a litván és a horvát társadalom áll ki mellettük a leghatározottabban. Támogatásuk mértékének aránya ugyanis mindvégig az EU-átlag fölötti volt.²⁸ A politikai elitek szintjén ugyanakkor a balti államok és Lengyelország vezetése mutatkozott a szankciók legaktívabb támogatóinak, gyakran jóval erőteljesebb javaslatokat megfogalmazva, mint az európai mainstream. Csehország a Belarusz elleni szankciók kapcsán, illetve az orosz

²⁶ Żornaczuk–Józwiak 2024: 31, 33.

²⁷ *Sanctions Adopted Following Russia's Military Aggression Against Ukraine*. [online]. Forrás: europa.eu.

²⁸ European Commission 2022; European Commission 2023a; European Commission 2023b; European Commission 2023c; European Commission 2024.

vagyonok felderítésével és zárolásával összefüggésben mutatkozott aktívnak a szakirodalom szerint.²⁹ A szankciók bírálatában térségünkben egyértelműen Magyarország járt az élen, azonban végül a magyar vezetés is támogatta valamennyi uniós szankciós csomagot. Budapest leglátványosabban a hatodik szankciós csomag elfogadását hátráltatta, de miután – Pozsonyhoz hasonlóan – megkapta a vezetékes kőolajimportra vonatkozó derogációt 2025-ig, ezt a csomagot is megszavazta.³⁰ A szankciók viszonylag könnyű megszavazását leginkább az indokolta, hogy Európában az orosz–ukrán háború 2022. februári eszkalációját megelőzően csupán Németországnak (57 milliárd dollár kereskedelmi forgalom 2021-ben), Hollandiának (46 milliárd dollár), az Egyesült Királyságnak (27 milliárd dollár), Lengyelországnak (23 milliárd dollár) és Finnországnak (13 milliárd dollár) voltak komolynak vagy relatíve komolynak tekinthető gazdasági kapcsolatai Oroszországgal.³¹ S noha többen is importáltak földgázt Oroszországból, a szankciók ezt a terméket nem érintették.

Ukrajna támogatásának kérdése

Az Ukrajnának nyújtott támogatásnak négy nagy területét különbözteti meg az orosz–ukrán háborúval foglalkozó szakirodalom: a pénzügyit, a humanitáriust, a katonait, illetve a menekültek ellátására fordított összegeket. A négy területen a Kieli Világgazdasági Intézet (IFW Kiel) által vezetett *Ukraine Support Tracker* adatbázis a 2022. január 24. és 2024. augusztus 31. közötti időszakra 294,6 milliárd eurónyi olyan támogatást tartott számon, amelyet kétoldalú alapon államok nyújtottak Ukrajnának. Az adatbázisban nyilvántartott 41 donorország mellett ugyanis nemzetközi intézmények is támogatták Ukrajnát. A kétoldalú állami támogatás összegét 49,1 milliárd euró pénzügyi, 13,8 milliárd humanitárius, 114,8 milliárd katonai, illetve 116,8 milliárd a menekültek ellátására fordított összeg teszi ki.³² A 41 országból 20 mind a négy területen, 10 három területen, 7 két területen, 4 pedig egy területen biztosított támogatást.

Ezek kapcsán elsőként azt érdemes leszögeznünk, hogy valamilyen formában minden ország támogatta Ukrajnát. A szakirodalom szerint még Szerbia is (humanitárius és katonai területen),³³ habár fontos jelezni, hogy ezt a szerb hatóságok hivatalosan nem ismerték el, s a *Ukraine Support Tracker* adatbázisban nem szerepel Szerbia. Az általunk vizsgált térségbeli országok közül tizenegy mind a négy területen, kettő három területen, míg egy ország csupán két területen járult hozzá Ukrajna támogatásához. Ez utóbbi Magyarország volt, amelynek kormánya már a háború elején bejelentette, hogy nem hajlandó támogatni Ukrajnát katonai eszközökkel. Így csupán a menekültek ellátásával és mintegy

²⁹ Tölgyesi Beatrix (2024): Az orosz–ukrán háború hatása a balti országokra. *Nemzet és Biztonság*, 17(2) 84–86; Tálas 2024a: 37–38; Tálas 2024b: 73–74.

³⁰ Csiki Varga 2024: 103; *Politikai megállapodás az olajembargóról és a hatodik szankciós csomagról*. [online], 2022. 05. 31. Forrás: eu-monitor.hu.

³¹ *Russia Trade Balance, Exports and Imports by Country 2021*. [online]. Forrás: worldbank.org.

³² Az e részfejezetben ismertetett valamennyi adat – amennyiben nem jelöljük meg külön forrását – a *Ukraine Support Tracker* adatbázisból származik. *Ukraine Support Tracker — 19th release (covering January 24, 2022 to August 31, 2024)*. [online]. Forrás: ifw-kiel.de.

³³ Holka 2024: 154–155.

50 millió eurónyi humanitárius segéllyel járult hozzá Ukrajna támogatásához. Csehország és Románia viszont a pénzügyi területet hagyta ki támogatási portfóliójából.

Az általunk vizsgált térség országai együttesen 2,43 milliárd eurónyi pénzügyi támogatást adtak Ukrajnának, ami a kijevi vezetésnek nyújtott összes pénzügyi segély 4,9%-át tette ki. A 15 legnagyobb pénzügyi donor közé támogatásával csupán Lengyelország (0,89 milliárd euró), Norvégia (0,81), illetve Svédország (0,35) került be. A humanitárius támogatások együttes összege 2,14 milliárd euró volt, ami az Ukrajnának nyújtott összes humanitárius támogatás 15,5%-át tette ki. A 15 legnagyobb humanitárius donor közé támogatásával Norvégia (0,49 milliárd euró), Lengyelország (0,40), Dánia (0,29), illetve Svédország (0,27) került be. A katonai támogatások együttes összege 21,93 milliárd eurót tett ki, ami az Ukrajnának nyújtott összes katonai támogatás 19,1%-a volt. A 15 legnagyobb katonai donor közé támogatásával csupán Dánia (6,47 milliárd euró), Svédország (4,27), Lengyelország (3,23), Finnország (2,19), Norvégia (1,53), Csehország (1,24) és Litvánia (0,82) került be az általunk vizsgált országok közül. A menekültek ellátására fordított támogatások együttes becsült összege 51,89 milliárd eurót tett ki az általunk vizsgált országok tekintetében, ami az ukrán menekültekre fordított összes kiadás 44,4%-át tette ki. A 15 legnagyobb donor közé e területen Lengyelország (26,49 milliárd euró), Csehország (7,00), Románia (3,19), Szlovákia (2,57), Magyarország (2,36) és Norvégia (2,31) került be támogatásának mértékével. A négy támogatási területre fordított együttes összeg elérte a 78,40 milliárd eurót, ami az Ukrajnának nyújtott összes támogatás 26,6%-át tette ki. Az első 15 donor közé az összes támogatását tekintve Lengyelország (31,01 milliárd euró), Csehország (8,29), Dánia (7,89), Svédország (5,99), illetve Norvégia (5,14) került be.

A szakértők egyetértenek abban, hogy az országok Ukrajna melletti szolidaritását nem elsősorban a segélyek mennyisége, hanem sokkal inkább ezek összegének GDP-hez viszonyított aránya fejezi ki a leghitelesebben, tekintettel arra, hogy nem azonos gazdasági teljesítményű országokról van szó. Még inkább így van ez esetünkben, ahol Európa leggazdagabb országai és keleti periferiájának felzárkózni igyekvő országai együtt szerepelnek. Amennyiben ebből a szempontból vizsgáljuk meg térségünk országainak bilaterális segélyezési teljesítményét, azt láthatjuk, hogy a leeglkötelezettebb 15 donor között 11 az általunk vizsgált országok közül került ki: Dánia (a GDP 1,86%-a), Észtország (1,85%), Litvánia (1,64%), Lettország (1,41%), Finnország (0,90%), Svédország (0,82%), Lengyelország (0,72%), Szlovákia (0,65%), Norvégia (0,63%), Csehország (0,50%) és Horvátország (0,46%).

Miután az általunk vizsgált országok közül a háborúhoz való földrajzi közelsége miatt szinte valamennyi fogadott be (kénytelen volt befogadni) ukrán menekülteket, hasonló a helyzet az ukrán menekültekre fordított segélyek donorrangsora terén is. A teljes nemzetközi rangsor első 15 donorországa között ugyanis 11 általunk vizsgált állam található: Lengyelország (GDP-je 4,20%-ával), Bulgária (2,82%), Csehország (2,67%), Szlovákia (2,37%), Lettország (2,26%), Észtország (1,93%), Magyarország (1,39%), Litvánia (1,21%), Románia (1,91%), Horvátország (0,67%) és Norvégia (0,32%). Jól látható, hogy több térségbeli ország elsősorban a menekültekre fordított támogatással tudta le az Ukrajnával szembeni szolidaritását: Magyarország, Románia és Bulgária esetében például ez a forma

tette ki a támogatások több mint 98, 96, illetve 90%-át. Habár Lengyelország esetében is magas volt ez az arány – 85%-os –, a varsói kormány a katonai támogatások terén is élen járt, hiszen a nemzetközi összehasonlításban a 7. legnagyobb összegű katonai támogatást (3,23 milliárd euró) nyújtotta Ukrajnának.

Még inkább érvényesül ez a tendencia, amennyiben a kétoldalú támogatások és a menekültekre fordított támogatások együttes összegének GDP-aránya alapján állítjuk össze a donorrangsort. Az első 15 helyből ugyanis 14 helyet az általunk vizsgált országok foglalnak el: Lengyelország (GDP-je 4,91%-ával), Észtország (3,79%), Lettország (3,68%), Bulgária (3,18%), Csehország (3,17%), Szlovákia (3,03%), Litvánia (2,85%), Dánia (2,13%), Magyarország (1,43%), Románia (1,26%), Finnország (1,25%), Norvégia (1,15%), Horvátország (1,13%) és Svédország (1,11%).

Az általunk vizsgált országok támogatása két szempontból volt kulcsfontosságú Ukrajna számára. Egyrészt az országok között többségben voltak azok, amelyeknek a hadereje olyan szovjet-orosz haditechnikát is aktív hadrendben vagy tartalékban tartott, amely kompatibilis volt az ukrán haderő haditechnikájával, illetve katonai kultúrájával. Ráadásul ezen országok mindegyikét a háború kirobbanása épp e katonai technológia hadrendjeikből való kivezetésének az időszakában érte, vagyis úgy tudtak katonai támogatást nyújtani Ukrajnának katonai eszközeikkel, hogy csak kismértékben veszélyeztették saját haderejük védelmi képességét, amennyiben a modern váltótechnika már rendelkezésre állt vagy korábban megrendelték. Másrészt a közös technológiai kultúra lehetővé tette a támogatások gyors időbeli megvalósítását is, mert – szemben több más nyugati haditechnikai eszközzel – ezek esetében az ukránoknak nem volt szükségük az eszközök használatának elsajátítására. Éppen ezért kezdetben a nyugati kormányok egy része – így az amerikai, a holland és a német – is a szovjet/orosz fegyverekkel rendelkező országok technikai eszközei felújításának finanszírozásával járult hozzá Ukrajna katonai támogatásához (az általunk vizsgált országok közül például Dánia cseh harckocsik felújítását finanszírozta).³⁴

A vizsgált országok közül a legjelentősebb katonai támogatást az alábbi országok nyújtották (csak a fontosabb tételek felsorolásával):

- *Dánia* – kb. 114 db Leopard és 25 db T-72-es harckocsi, kb. 25 db CV90-es gyalogsági harcjármű, 54 db M113 G3-as és 80 db MBP-2-es páncélozott szállítójármű, 18 db 2S22 Bohdana és 19 db Caesar 8x8 önjáró löveg, kb. 20 db Spejdervogn M/95-ös terepjáró, 4 db F-16-os repülőgép, kb. 25 Heidrun drón.³⁵
- *Svédország* – 17 támogatási csomagban 10 db Leopard harckocsi, kb. 50 db CV90-es gyalogsági harcjármű, max. 260 db Pbv 302-as páncélozott szállítójármű, 8 db FH-77 Archer önjáró löveg, 2 db Saab 340 Erieye repülőgép.³⁶
- *Lengyelország* – kb. 200–300 db T72-es, 80 db PT91-es és 14 db Leopard harckocsi, kb. 350 BVP-1-es gyalogsági harcjármű, kb. 10 db BRDM 2-es felderítő jármű,

³⁴ *Dostawy najistotniejszych kategorii sprzętu wojskowego na Ukrainę*. [online]. Forrás: osw.waw.pl.

³⁵ *Dostawy najistotniejszych kategorii sprzętu wojskowego na Ukrainę; Danish Military Support for Ukraine*. [online]. Forrás: fmn.dk.

³⁶ *Military Support to Ukraine*. [online]. Forrás: government.se; *Dostawy najistotniejszych kategorii sprzętu wojskowego na Ukrainę*.

- kb. 150 db 2S1 Goździk, kb. 90 db AHS Krab, kb. 18 db 1977 DANA, kb. 8 db M120K Rak csöves tüzérségi eszköz; kb. 36 db BM–21 Grad rakétatüzérségi eszköz, kb. 19 db AMZ Dzik–2 és 30 db Oncilla terepjáró, kb. 12 db Mi–24-es helikopter, tucatnyi WB Electronics FlyEye és több száz WB Electronics Warmate drón, kb. 4 db Osa–AK, 3 db S–125 Nawa SC, 12 db S–60-as, 4 db ZSU–23-4 Szyłka, 3 db 2K12 Kub, 12 db ZU–23–2-es és 1 db S–200 Wega légvédelmi rakétarendszer.³⁷
- *Finnország* – 24 támogatási csomagban kb. 20 Sisu XA–180/185-as páncélozott szállítójármű, kb. 18 db 122 PSH 74-es, 18 db 130K54-es és 18 db 2A36 Giatsint–B csöves tüzérségi eszköz, kb. 12 db ZU–23–2-es légvédelmi rakétarendszer.³⁸
  - *Norvégia* – 8 db Leopard harckocsi, 23 db M109A3GN önjáró löveg, 14 Iveco LAV III páncélozott terepjáró, 50 db NM199 lánctalpas szállítójármű, 6 db F–16-os repülőgép, 1000 db Black Hornet drón, 1 db IRIS–T SL és 2 db NASAMS rakétavédelmi rendszer.³⁹
  - *Csehország* – 62 db T72-es harckocsi, 131 db BMP–1 és BMP–2, illetve 56 db PBV–501A gyalogsági harcjármű, 26 BRDM–2 felderítő jármű, kb. 18 db 2S1 Goździk, 13 db 1977 DANA és kb. 30 db 1977 DANA M2 csöves tüzérségi eszköz, 12 db RM–70-es rakétatüzérségi eszköz, 70 db Roshel Senator kerekes katonai jármű, 8 db Mi–35-ös helikopter, 6 db 9K35 Sztrela–10M és 2 db 2K12 Kub légvédelmi rakétarendszer.
  - *Litvánia* – 70 db M113 páncélozott szállítójármű, kb. 18 db M101 tarack, 7 db páncélozott Land Cruiser 200 terepjáró, 2 db Mi–8-as helikopter, kb. 37 db WB Electronics Warmate drón, 2 db NASAMS és 36 db Bofors L70-es légvédelmi rendszer.

Az orosz–ukrán háború hatása a vizsgált országok stratégiai gondolkodására

Az általunk vizsgált országok egy részében az orosz–ukrán háború 2022. február 24-ei eszkalációját követően új biztonsági és védelmi stratégiákat fogadtak el. Jóllehet ezekről nem tudjuk egyértelműen kijelenteni, hogy a háború hatására születtek meg, azt azonban biztos állíthatjuk, hogy a háború hatása a legtöbb dokumentumon egyértelműen érzékelhető.

2023-ban mindhárom balti állam új biztonság- és védelempolitikai dokumentumokat publikált. Észtországban a parlament 2023. február 22-én hagyta jóvá az észti nemzeti biztonsági koncepciót,⁴⁰ július 18-án pedig a védelmi miniszter jóváhagyta a 2024–2027-es évekre szóló védelmi tervet.⁴¹ Lettorságban 2023. szeptember 28-án hagyta jóvá a parlament a nemzeti biztonsági koncepciót,⁴² október 5-én pedig az állami védelmi

³⁷ *Dostawy najistotniejszych kategorii sprzętu wojskowego na Ukrainę.*

³⁸ *Dostawy najistotniejszych kategorii sprzętu wojskowego na Ukrainę.*

³⁹ *Dostawy najistotniejszych kategorii sprzętu wojskowego na Ukrainę.*

⁴⁰ *The National Security Concept Presented by the Prime Minister Is Approved in the Riigikogu.* *valitsus.ee*, 2023. 02. 22.; *National Security Concept of Estonia.* [online], 2023. 02. 22. Forrás: *kaitseministeerium.ee.*

⁴¹ *Minister Approves 2024–2027 Defense Plan.* [online], 2023. 07. 18. Forrás: *err.ee.*

⁴² *Saeima Approves Updated National Security Concept for Latvia.* [online], 2023. 09. 28. Forrás: *lsm.lv.*

koncepciót.⁴³ Litvániában – ahol 2021 decemberében fogadták el az új nemzeti biztonsági stratégiát⁴⁴ – 2022-ben új fenyegetésértékelést dolgoztak ki,⁴⁵ majd 2023. november 6-án az Állami Védelmi Tanács új állami védelmi tervet hagyott jóvá.⁴⁶ A biztonsági stratégiák, illetve a fenyegetésértékelések egyértelműen Oroszországot jelölték meg a balti államok biztonságának legnagyobb reális fenyegetéseként, az orosz–ukrán háborút pedig az európai biztonság legnagyobb fordulataként. A védelmi tervek pedig a fegyveres védelem, a mozgósítás és a polgári ellenállás mikéntjére igyekeznek válaszolni már az orosz–ukrán háború tapasztalatait is figyelembe véve.⁴⁷

Bulgáriában a 2023. október elejére kidolgozott és nyilvános vitára bocsátott nemzeti védelmi stratégia a kommunista rezsim bukása óta először állapítja meg, hogy Oroszország jelenti a legnagyobb veszélyt az ország biztonságára, függetlenül az ukrajnai háború kimenetelétől.⁴⁸

Csehországban a Fiala-kormány 2023 szeptemberében új nemzeti biztonsági stratégiát, októberében pedig új nemzeti védelmi stratégiát hagyott jóvá. Ezek Oroszországot hosszú távon a legsúlyosabb fenyegetésként, az Ukrajnával szembeni agressziót pedig az európai biztonság szempontjából fordulópontként jellemzik.⁴⁹

Jóllehet térségünkben a kezdetektől Lengyelország volt Ukrajna egyik legfőbb támogatója, az új stratégia dokumentumok kidolgozása terén nem mutatkozott túl aktívnak. Habár a lengyel parlament 2022-ben módosította a lengyel haderő akkor érvényben lévő, 2021–2035 közötti időszakra vonatkozó fejlesztési programját (ezt foglalta össze a 2022 tavaszán kidolgozott *Model 2035* dokumentum), 2023 márciusában pedig megszületett a fegyveres erők fejlesztési irányait előíró új stratégiai dokumentum is, s ezek bizonyos értelemben már reflektáltak az orosz–ukrán háború tapasztalataira is, azonban az új nemzeti biztonsági stratégiát csak 2024 májusában kezdte el kidolgozni a lengyel köztársasági elnök mellett működő Nemzetbiztonsági Iroda (BBN).⁵⁰

A skandináv országokban 2023 májusában Dánia fogadott el új kül- és biztonságpolitikai stratégiát.⁵¹ Ebben fenyegetésként jelentek meg az orosz hibrid, kiber- és dezinformációs műveletek. A dokumentum Oroszországot – függetlenül az ukrajnai háború kimenetelétől – hosszú távú fenyegetésként jelenítette meg Dánia és Európa számára, ezért sürgette az európai, illetve az euroatlanti biztonsági együttműködés bővítését és mélyítését. Ezt

⁴³ *The State Defence Concept*. [online], 2023. Forrás: mod.gov.lv.

⁴⁴ *The Seimas Approved the Reviewed National Security Strategy*. [online], 2021. 12. 16. Forrás: kam.lt.

⁴⁵ *National Threat Assessment 2022*. [online], 2022. Forrás: vsd.lt.

⁴⁶ Tölgyesi 2024: 88.

⁴⁷ Tölgyesi 2024: 88–90; Clobes, Alexandra – Morwinsky, Oliver – Šimaitytė, Fausta (2024): *Baltic Bastions: New Defence Strategies for Lithuania, Latvia and Estonia*. [online], 2024. 01. 29. Forrás: Konrad Adenauer Stiftung.

⁴⁸ *Detering Russia is the Focus of Bulgaria's New Military Strategy*. [online], 2023. 10. 15. Forrás: novinite.com; *Национална Отбранителна Стратегия* [online], 2023. 10. 04. Forrás: strategy.bg, 7 és 20. pontok; Egeresi 2024: 7; Kandilarov, Evgeniy (2023): *Bulgarian Defense Policy and the New National Defense Strategy*. China-CEE Institute. *Weekly Briefing*, 66(1).

⁴⁹ Tálas 2024a: 41–42.

⁵⁰ Tálas 2024b: 75.

⁵¹ *Foreign and Security Policy Strategy 2023*. Copenhagen: Ministry of Foreign Affairs.

megelőzően 2022 júniusában a dán választók 66,9%-a arra szavazott, hogy Dánia vessen véget három évtizedes kimaradásának az EU közös biztonság- és védelempolitikájából.⁵²

Mivel Finnországban a kormány 2021-ben fogadta el az utolsó védelmi jelentést,⁵³ a következő jelentés 2024-ben készül el.⁵⁴ Fontos azonban jelezni, hogy már a 2021-es dokumentum is úgy fogalmazott, hogy

„Oroszország igyekszik megerősíteni saját pozícióit és gyengíteni a nyugati szereplők egységét. Továbbra is egy befolyási övezeten alapuló biztonsági rendszerre törekszik Európában. Emellett a katonai erő alkalmazása továbbra is központi eszköz Oroszország számára, és nem zárható ki az erő alkalmazása vagy a katonai erő alkalmazásával való fenyegetés.”⁵⁵

Ráadásul a finn polgári nemzetbiztonsági szolgálat 2023. októberi jelentése szerint Oroszország ellenséges államként kezeli Finnországot, ez pedig biztonsági fenyegetést jelent Helsink számára.⁵⁶

Svédországban az orosz–ukrán háború kitörését követően 2023 júniusában adta át az ország biztonságpolitikájáról szóló jelentését a védelmi miniszternek a Svéd Védelmi Bizottság. Ebben Oroszországot jelölte meg a legkomolyabb hosszú távú biztonsági fenyegetésként Svédország és egész Európa szempontjából, illetve hangsúlyozta az ország tervezett NATO-tagságának fontosságát is.⁵⁷ A Svéd Védelmi Bizottság ugyanakkor a NATO-csatlakozás után is készített egy jelentést, amelynek végső változatát 2024. áprilisában adta át a kormány képviselőinek.⁵⁸ Eszerint a romló biztonsági helyzet, valamint Svédország szövetségi kötelezettségei fokozott ambíciót követelnek meg az országtól a katonai védelem terén. Ennek érdekében a katonai képességek fejlesztését fel kell gyorsítani, s hozzá kell igazítani a NATO-tagságból fakadó követelményekhez, amire konkrét javaslatokat is tesz.

A stratégiai dokumentumok szintjén Norvégia csak a 2023-as védelmi elemzés elkészítésekor tudott reagálni először az orosz–ukrán háborúra.⁵⁹ A 2022-es védelmi elemzés ugyanis – habár 2022 márciusában jelent meg – valójában már 2021. december végén elkészült, így nem tudott tartalmilag ténylegesen reagálni.⁶⁰ A 2023-as elemzés legfontosabb üzenete az volt, hogy a norvég haderő nem képes megoldani feladatait a megváltozott biztonsági környezet legnehezebb forgatókönyvei esetén.⁶¹ Az elemzés négy stratégiai jellegű javaslatot fogalmazott meg, közöttük azt is, hogy norvég fegyveres erőknek „világos, összehangolt és reális koncepciót és ambíciószintet kell kidolgozniuk annak érdekében,

⁵² Varga 2024: 182.

⁵³ *Government's Defence Report* 2021. Helsinki: Finnish Government.

⁵⁴ Varga 2024: 187.

⁵⁵ *Government's Defence Report* 2021: 13.

⁵⁶ Varga 2024: 187.

⁵⁷ Varga 2024: 189.

⁵⁸ *Swedish Defence Commission Submits Final Report on Military Defence: Strengthened Defence Capability, Sweden as an Ally*. [online], 2024. 04. 26. Forrás: government.se.

⁵⁹ Skjelland, Espen et al. (2023): *Forsvarsanalysen 2023*. 23/00659 FFI-Rapport. Forsvarets forskningsinstitutt.

⁶⁰ Skjelland, Espen et al. (2022): *Forsvarsanalysen 2022*. 22/00659 FFI-Rapport. Forsvarets forskningsinstitutt.

⁶¹ Jonassen, Trine: *Norwegian Defence Analysis of 2023: Norway's Defense Is Not Good Enough*. [online], 2023. 03. 24. Forrás: highnorthnews.com.

hogy fokozzák az orosz fegyveres erők elleni magas intenzitású hadviselés képességét északon. Ezt Svédországgal és Finnországgal együttműködve kell megtenniük, a NATO keretében.”⁶² Gyakorlatilag ennek köszönhető, hogy 2024 áprilisában a norvég kormány egy 2036-ig tartó, történelmi jelentőségűnek ítélt haderőfejlesztési tervet fogadott el, amit júniusban a norvég parlament is megszavazott.⁶³ A haderőfejlesztésre – ezen belül például öt új fregatt, hat új tengeralattjáró megvásárlására, illetve a légvédelem továbbfejlesztésére – 611 milliárd koronát (51,3 milliárd eurót) költenek el a következő 12 évben. A terv kapcsán a parlament védelmi bizottsága úgy fogalmazott, hogy

„a bizottság véleménye szerint az egyre agresszívebb, ellenségesebb és terjeszkedő, egyértelmű totalitárius jegyekkel rendelkező Oroszország jelentős fenyegetést jelent Norvégiára és szövetségeseinkre. Nincsenek egyértelmű jelek arra nézve, hogy a közeljövőben stabilizálódna vagy javulna a fejlődés közvetlen területeinken. Továbbra is fennáll annak a veszélye, hogy Oroszország erőszakot alkalmaz Norvégiával és szövetségeseinkkel szemben, s ezért továbbra is meghatározó fenyegetést jelent a fegyveres erők szervezetére.”⁶⁴

Végül az új stratégiai dokumentumok sorában mindenképpen érdemes megemlíteni a Szerbiában 2023-ban megjelent *Fehér könyv a Szerb Köztársaság biztonságáról* című dokumentumot, amely kiemelt kockázatként említi az Ukrajnában folyó háborút.⁶⁵ Jóllehet már a *Fehér könyv*nek is központi eleme a totális védelem szerb koncepciója, illetve bevezetésének indoklása, azonban a totális védelem lényegi elemeinek összefoglalására külön dokumentum is készült 2024 elején.⁶⁶ A totális védelemnek azonban nem az orosz–ukrán háborúhoz, hanem a koszovói helyzethez van köze.⁶⁷

Nem történt változás a nemzeti stratégiai dokumentumok terén Szlovákiában, ahol – Szerbiához hasonlóan – 2021-ben fogadták el az új stratégiai dokumentumokat, illetve Magyarországon, Romániában és Horvátországban sem.

Az orosz–ukrán háború hatása a térség országainak védelmi költségvetésére

A háborús eszkaláció nem csupán fenntartotta, de fel is erősítette a térség államainak növekvő védelmi kiadási trendjét, amely általánosságban, de intenzitásbéli nemzeti eltérésekkel 2014/2015 óta emelkedő. Akkor is Oroszország katonai agressziója volt az, ami a változó fenyegetésszempertceció nyomán a védelem kérdését előrébb sorolta a politikai prioritások listáján, és 2022 óta ez a fenyegetettségérzet, amely részben a történelmi

⁶² Skjelland et al. 2023: 4.

⁶³ *New Norwegian Long Term Plan on Defence: 'A Historic Plan'*. [online], 2024. 04. 05. Forrás: regjeringen.no; *Norwegian Parliament Approves Long-Term Defense Funding Plan*. [online], 2024. 06. 26. Forrás: thommessen.no.

⁶⁴ Edvardsen, Astri – Molid Martinussen, Brigitte Annie: *Norway's Parliament Unanimous on Major Defense Pledge: Seeks Lower Tension in the High North*. [online], 2024. 06. 20. Forrás: highnorthnews.com.

⁶⁵ Stojković, Dejan et al. (2023): *Бела књига одбране Републике Србије – White Paper on Defence of the Republic of Serbia*. Beograd: Medija centar „Odbrana”.

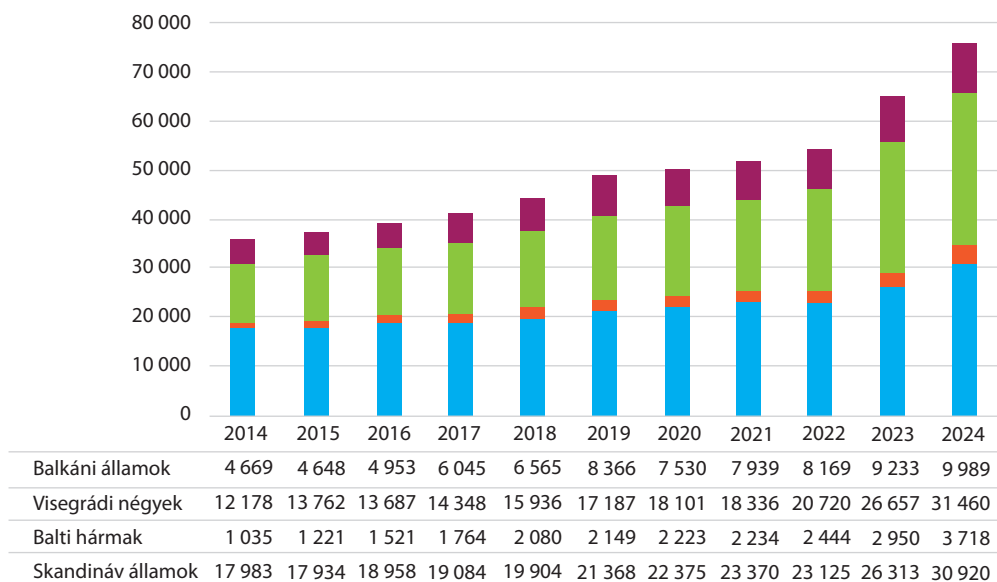
⁶⁶ *Total Defence Concept – Summary*. [online], 2024. Forrás: mod.gov.rs.

⁶⁷ Holka 2024: 159–160.

tapasztalatokon, részben az aktuális orosz magatartás jelzésein alapult, jelentős forrásbővülést tett lehetővé mind nominálisan, mind a GDP arányában.

Ennek hatására a tágan értelmezett kelet-közép-európai térség államai 2022-ről 2023-ra közel 20%-kal emelték meg a védelmi költségvetésüket, majd a következő évben újabb 17%-kal (1. ábra), összességében meghaladva a 76 milliárd dollár értéket (konstans, 2015-ös árfolyamon).⁶⁸ Viszonyításképpen: ezzel reálértékben a térség államai közösen az Európában legtöbbet költő Nagy-Britannia védelmi kiadásait is felülmúlták. Ezen belül 2024-re szubregionális összesítésben a visegrádi négyek utolérték a skandináv államokat, elsősorban Lengyelországnak köszönhetően. Lengyelország ugyanis olyan átfogó, és a minőségi mellett mennyiségi haderőfejlesztést hajt végre, amely ténylegesen a térség meghatározó haderejévé teszi a 2020-as évek végére. 2014–2024 között arányában a balti államok növelték legnagyobb mértékben védelmi kiadásait, több mint háromszoros értékkel.

1. ábra: A szélesen értelmezett kelet-közép-európai térség szubrégióinak védelmi kiadásai 2014–2024 között (konstans, 2015-ös dollárárfolyamon)

Forrás: a szerzők szerkesztése a The Military Balance+ adatbázisa alapján

Ugyanez a fejlődés látható a nemzeti össztermékhez viszonyítva: míg 2014-ben egy térségbeli állam sem teljesítette a 2%-os NATO-elvárást, 2022-ben öt, 2024-ben pedig már tíz.⁶⁹ Ebben nemcsak a háború hatása lehet benne, hanem az átfogó haderő-moderнизációs folyamatok, ehhez kapcsolódóan a védelmi ipari befektetések hatása is, valamint

⁶⁸ Az adatok forrása: The Military Balance+ adatbázis.

⁶⁹ Az adatok forrása: The Military Balance+ adatbázis.

a felkészülés egy esetleges újabb Trump-elnökségre, amely esetben a NATO-cél teljesítése (vagy éppen nem teljesítése) ismét kiemelt láthatóságot kapna.

Sőt, azt is elmondhatjuk, hogy Szlovákia és Szlovénia kivételével valamennyi vizsgált állam vállalást (bejelentést) tett arra vonatkozóan, hogy 2026-ra eléri vagy meghaladják a 2%-os értéket, a baltiak, Lengyelország és Románia pedig a 3%-ot is.⁷⁰

A háború hatása a térség haderőreformjaira

A védelemre fordított erőforrások növelésére az erősödő orosz fenyegetéspercepción túl általánosságban is szükség volt a térségben, mert az egykori keleti blokk államai megkésett haderő-modernizációs folyamatai többnyire csak a 2010-es években indultak el. E tekintetben a 2023/2024-ig katonai semlegességet gyakorló, ezért modern haderőt fenntartó Finnország és Svédország, valamint a modernizációt már a grúz–orosz háború időszakától folytató Lengyelország és a balti államok jelentettek kivételt.

A közép-európai államok esetében a 2022-es eszkaláció jelentősen felgyorsította a modernizációs folyamatokat, és megnövelte a beszerzések volumenét is. Ezek illeszkednek a 2014 óta látott trendekhez: nagy hangsúlyt fektetnek a területvédelemre, a szárazföldi nehéz haditechnika beszerzésére, valamint az ukrajnai háborús tapasztalatok nyomán a lég- és rakétavédelemre, a tüzérségre és a drónokra. A modernizáció meghatározó aspektusa volt az is, hogy az Ukrajnának nyújtott katonai támogatás keretében átadott fegyverek jelentős részét a közép-európai államok biztosították, különösképpen 2022–2023-ban. Akkor a térségben még hadrendben lévő, nagyrészt tartalékként letárolt szovjet-orosz haditechnikai eszközöket adták át, így a térség államai azzal a feladattal is szembesültek, hogy egyszerre kellene megoldaniuk az Ukrajnának átadott eszközök pótlását és a saját védelmük megerősítésére tervezett beszerzéseket. Ha áttekintjük a legfontosabb típusokat, az alábbiakat látjuk:⁷¹

- vadász- és vadászbombázó repülőgépek: F-16, F-35A, Gripen C/D;
- szállító repülőgépek: KC-390, C130J Hercules, C-27J Spartan;
- lég- és rakétavédelmi rendszerek: Patriot PAC-3, NASAMS III, IRIS-T, MANTIS, Mistral-3, Narew;
- harckocsik: Leopard 2A4-8 verziók, M1A1/2 Abrams, K2 Black Panther;
- harcjárművek: CV9030/35, Stryker, Lynx, Bradley, XA-300, Gidrán, Borsuk, Rosomak;
- csöves- (Caesar, PzH 2000, K9 Thunder, Krab) és rakétatüzérségi (HIMARS, ATMOS, M270A2, Homar-K) eszközök;
- helikopterek: H145M könnyű, Black Hawk, H225M közepes szállító, AW139/149/169 többcélú, AH-64E Apache harci helikopter;
- drónok: Bayraktar TB2, Switchblade harci, MQ9 Reaper nehéz felderítő, Watchkeeper felderítő drón.

⁷⁰ Gasper, Felix – Lawrence, Tony: *Defence Spending: Who Is Doing What? July 2024*. [online], 2024. 07. 03. Forrás: idcs. ee [2024. 07. 03.].

⁷¹ Az adatok forrása: The Military Balance+ adatbázis.

A listából több tanulságot is levonhatunk. Egyrészt azt, hogy az elmúlt években bejelentett új beszerzések regionális szinten fenntartják az eszközrendszerek sokszínűségét, és csak korlátozottan jelenik meg az egységesítés, ami növelné az interoperabilitást. Másrészt azonban vannak olyan eszközrendszerek, amelyeket több ország is hadrendbe állít(ott), ami néhány esetben valóban az összehangolt, tudatos regionális védelmi tervezés és döntéshozatal eredménye. Ilyenek a Leopard 2 harckocsik, a PzH2000 és K9 Thunder tüzérségi eszközök és az F-16-os, F-35-ös repülőgépek. Ezekből a beszerzésekből az is kirajzolódik, hogy egyes országoknak melyik fegyvergyártó, fegyverexportőr nagyhatalom az elsődleges katonai partnere, szövetségese. Például a balti államok esetében Litvánia törekszik a német haditechnika beszerzésére, mert Németország az ott állomásozó NATO többnemzeti dandárharcsoport vezető nemzete, és ez megkönnyíti az együttműködést. Észtország számos francia rendszert szerzett be, mert fokozták az együttműködést a francia ihletésű európai beavatkozási kezdeményezés keretében. Emellett mindhárom ország jelentős mennyiségű amerikai haditechnikát vásárolt, és bizonyos mértékben kirajzolódik egy skandináv–balti–lengyel fegyverzeti harmonizáció is. Ennek hatására, hogy hirtelen jelentősen megugrott az európai kereslet egyes fegyverrendszerek – például tüzérségi eszközök, harckocsik – iránt, amit a hagyományos beszállítók nem tudtak termelési kapacitásaikkal lefedni, új fegyverimportőrök is megjelentek: Dél-Korea és Törökország.

Ugyancsak látható trend a haderők létszámának növelése, ehhez pedig a tartalékos rendszer megerősítésére van szükség. Egyes esetekben már az eszkáliciót megelőzően újra bevezették az évtized elején felfüggesztett sorkatonai szolgálat valamilyen formáját (baltiak), vagy bővítették a tartalékos szolgálat formáit (például Magyarországon és Lengyelországban).

Következtetések

Tanulmányunkban a kelet-közép-európai térség széles értelmezése alapján a skandináv államoktól a Nyugat-Balkánig terjedő régió vonatkozásban foglalmaztunk meg általános, specifikus és komparatív tanulságokat. Az orosz–ukrán háború 2022-es eszkálicióját minden térségbeli állam stratégiai sokként érzékelték és értelmezték, habár az erre adott válaszok bizonyos mértékben heterogének voltak, ahogy a térség biztonságfelfogása, történelemszemlélete, gazdasági helyzete, politikai működése, társadalmi folyamatai sem homogének. A háborúra adott válaszoknak ez a leglényegesebb tanulsága, amivel szemben áll egy közös fenyegetés és az összefogás, a közös cselekvés – a kollektív védelem – szükségessége. Habár két és fél év magas intenzitású, Európában a második világháború óta nem látott pusztítást okozó háború után sem körvonalazódik, hogy milyen rendezés tudja lezárni a konfliktust, az biztos, hogy Kelet-Közép-Európában stratégiai mérföldkövet jelent, amely nyomán a térség legtöbb állama a biztonságát nem Oroszországgal közösen, egy kooperatív biztonsági berendezkedés keretei között véli megvalósíthatónak, hanem Oroszországgal szemben definiálja azt.

Felhasznált irodalom

- Csiki Varga Tamás et al. (2022): A finn és a svéd NATO-tagság és lehetséges következményeik. *SVKI Elemzések*, 7, 1–12. Online: <https://bit.ly/4gCkQXx>
- Csiki Varga Tamás (2024): Az orosz–ukrán háború hatása Magyarországra. *Nemzet és Biztonság*, 17(2). Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2024.2.7>
- Danish Military Support for Ukraine*. [online]. Forrás: fmn.dk.
- Detering Russia is the Focus of Bulgaria's New Military Strategy*. [online], 2023. 10. 15. Forrás: novinite.com.
- Dostawy najistotniejszych kategorii sprzętu wojskowego na Ukrainę*. [online]. Forrás: osw.waw.pl.
- Edwardsen, Astri – Molid Martinussen, Brigitte Annie: *Norway's Parliament Unanimous on Major Defense Pledge: Seeks Lower Tension in the High North*. [online], 2024. 06. 20. Forrás: highnorthnews.com.
- Egeresi Zoltán (2024): Bulgária és az ukrajnai háború. *Nemzet és Biztonság*, 17(2). Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2024.2.9>
- European Commission (2022): *Standard Eurobarometer 97. Summer 2022. Public opinion in the European Union. First results*. Online: <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=83378>
- European Commission (2023a): *Standard Eurobarometer 98. Winter 2022–2023. First Results*. Online: www.avgi.gr/sites/default/files/2023-02/eurobarometer.pdf
- European Commission (2023b): *Standard Eurobarometer 99. Spring 2023. Public Opinion in the European Union. First Results*. Online: <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=88066>
- European Commission (2023c): *Standard Eurobarometer 100. Autumn 2023. First Results*. Online: <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=90142>
- European Commission (2024): *Standard Eurobarometer 101. Spring 2024. Public Opinion in the European Union. First Results*. Online: <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=92175>
- Foreign and Security Policy Strategy 2023*. Copenhagen: Ministry of Foreign Affairs. Online: https://um.dk/en/-/media/websites/umen/foreign-policy/uss-2023/uss_2023_uk_ashx
- Gasper, Felix – Lawrence, Tony (2024): *Defence Spending: Who Is Doing What? July 2024*. [online], 2024. 07. 03. Forrás: idcs.ee [2024. 07. 03.]
- Hajdu, Dominika et al. (2022): *Globsec Trend 2022*. [online]. Forrás: globsec.org.
- Hajdu, Dominika et al. (2023): *Globsec Trend 2023*. [online]. Forrás: globsec.org.
- Hajdu, Dominika et al. (2024): *Globsec Trend 2024*. [online]. Forrás: globsec.org.
- Government's Defence Report 2021*. Helsinki: Finnish Government.
- Holka Aranka (2024): Az Ukrajnában zajló háború hatása Szerbiára. *Nemzet és Biztonság*, 17(2). Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2024.2.10>
- Jonassen, Trine: *Norwegian Defence Analysis of 2023: Norway's Defense Is Not Good Enough*. *highnorthnews.com*, 2023. 03. 24.
- Kandilarov, Evgeniy (2023): *Bulgarian Defense Policy and the New National Defense Strategy*. *China-CEE Institute. Weekly Briefing*, 66(1).
- Military Support to Ukraine*. [online]. Forrás: government.se.
- Minister approves 2024–2027 defense plan*. [online], 2023. 07. 18. Forrás: err.ee.
- Morwinsky, Oliver – Clobes, Alexandra – Šimaitytė, Fausta: *Baltic Bastions: New defence strategies for Lithuania, Latvia and Estonia*. [online], 2024. 01. 29. Forrás: Konrad Adenauer Stiftung.
- Национална Отбранителна Стратегия* [online], 2023. 10. 04. Forrás: strategy.bg.
- National Security Concept of Estonia*. [online], 2023. 02. 22. Forrás: kaitseministeerium.ee.
- National Threat Assessment 2022*. [online], 2022. Forrás: vsd.lt.
- New Norwegian Long Term Plan on Defence: 'A Historic Plan'*. [online], 2024. 04. 05. Forrás: regjeringen.no.
- Norwegian Parliament Approves Long-Term Defense Funding Plan*. [online], 2024. 06. 26. Forrás: thommessen.no.
- Orosz Anna (2024): Horvátország és az ukrajnai háború. *Nemzet és Biztonság*, 17(2). Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2024.2.11>
- Poland and Finland Join the Baltic Customs Initiative*. [online], 2024. 05. 09. Forrás: Irmuitine.lt.

- Politikai megállapodás az olajembargóról és a hatodik szankciós csomagról. [online], 2022. 05. 31. Forrás: eu-monitor.hu.
- Poll: *Images of Putin, Russia Have Sharply Deteriorated in Bulgaria*. [online], 2024. 08. 20. Forrás: sofiaglobe.com.
- Resolution Adopted by the General Assembly on 14 November 2022. *Es-11/5. Furtherance of Remedy and Reparation For Aggression Against Ukraine*. [online], 2022. 11. 15. Forrás: un.org.
- Russia Trade Balance, Exports and Imports by Country 2021. [online]. Forrás: worldbank.org.
- Russia's Footprint in the Nordic – Baltic Information Environment. *Report 2016/2017* (2018). Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence.
- Saeima Approves Updated National Security Concept for Latvia. [online], 2023. 09. 28. Forrás: lsm.lv.
- Sanctions Adopted Following Russia's Military Aggression Against Ukraine. [online]. Forrás: europa.eu.
- Skjelland, Espen et al. (2022): *Forsvarsanalysen 2022*. 22/00659 FFI-Rapport. Forsvarets forskningsinstitutt.
- Skjelland, Espen et al. (2023): *Forsvarsanalysen 2023*. 23/00659 FFI-Rapport. Forsvarets forskningsinstitutt.
- Stojković, Dejan et al. (2023): *Бела књига одбране Републике Србије – White Paper on Defence of the Republic of Serbia*. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Swedish Defence Commission Submits Final Report on Military Defence: *Strengthened Defence Capability, Sweden as an Ally*. [online], 2024. 04. 28. Forrás: government.se.
- Szenkovics Dezső – Jánó Imre (2024): Az orosz–ukrán háború romániai perspektívából. *Nemzet és Biztonság*, 17(2), DOI: <https://doi.org/10.32576/nb.2024.2.8>
- Tálas Péter (2014): A grúz–orosz háború hatása a kelet-közép-európai biztonságfelfogásra. *Nemzet és Biztonság*, 7(2), 17–35. Online: www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=532
- Tálas Péter (2024a): Az orosz–ukrán háború hatása Csehországra. *Nemzet és Biztonság*, 17(2). Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2024.2.3>
- Tálas Péter (2024b): Az orosz–ukrán háború hatása Lengyelországra. *Nemzet és Biztonság*, 17(2). Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2024.2.5>
- The Military Balance+*. [online]. Forrás: iiss.org.
- The National Security Concept Presented by the Prime Minister Is Approved in the Riigikogu*. [online], 2023. 02. 22. Forrás: valitsus.ee.
- The Seimas Approved the Reviewed National Security Strategy*. [online], 2021. 12. 16. Forrás: kam.lt.
- The State Defence Concept*. [online], 2023. Forrás: mod.gov.lv.
- Total Defence Concept – Summary*. [online], 2024. Forrás: mod.gov.rs.
- Tölgyesi Beatrix (2024): Az orosz–ukrán háború hatása a balti országokra. *Nemzet és Biztonság*, 17(2), Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2024.2.6>
- Ukraine Support Tracker – 19th release (covering January 24, 2022 to August 31, 2024)*. [online]. Forrás: ifw-kiel.de.
- Varga Domonkos Bálint (2024): Az orosz–ukrán háború hatása a skandináv országokra. *Nemzet és Biztonság*, 17(2). Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2024.2.12>
- Vuksanovic, Vuk – Steric, Luka – Bjelos Maja (2022): Public Perception of Serbian Foreign Policy in the Midst of the War in Ukraine. Online: <https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2022/12/Public-Perception-of-Serbian-Foreign-Policy-in-the-Midst-of-the-War-in-Ukraine.pdf>
- Weinberg, Harrison: *IRI 2024 Western Balkans Poll*. [online], 2024. 05. 14. Forrás: iri.org.
- Żornaczuk, Tomasz – Jóźwiak, Veronika szerk. (2024): *Współpraca regionalna w Europie środkowej po agresji Rosji na Ukrainę – zmiany i perspektywy*. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.
- Проект на Национална отбранителна стратегия. 7 és 20. pontok, *strategy.bg*, 2023. 10. 04.